

Осягнення людиною внутрішнього спокою та зовнішнього миру через подвиг християнської смиренномудрості

прот. Василь Лозовицький

У запропонованій статті проводиться співставлення богословських категорій мирності (сумирності) та смиренномудрості для виявлення їхнього внутрішнього зв'язку. Мирне співіснування людини в суспільстві своєю основою має онтологічну єдність внутрішніх гармонійних мирних взаємин з Богом і ближнім за посередництвом плекання в собі дару-подвигу смиренномудрості.

Ключові слова: Бог, людина, християнство, мир, смирення, смиренномудрість, подвиг, чеснота.

*... навчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем,
і знайдете спокій душам вашим (Мф. 11: 29).*

Мир вам... (Ін. 20: 19, 21, 26).

*Отже, вдягніться, як обрані Божі, святі та улюблені,
в милосердя, благість, смиренномудрість, лагідність, довготерпіння,
поступаючись один одному і прощаючи взаємно,
коли хто на кого має скаргу:
як Христос простив вас, так і ви (Кол. 3: 12-13).*

Колись авва Макарій, ідучи з гори до своєї келії, ніс гілки.

І ось на шляху зустрівся йому диявол з серпом.

Диявол хотів штовхнути Макарія, але не зміг.

І каже йому: «Велика в тобі сила, Макарію;

тому що я не сильніший проти тебе.

Якщо ти що робиш, то це роблю і я.

Ти постши, а я зовсім не їм; ти не спиш, і я зовсім не сплю.

Одне є, чим ти мене перемагаєш».

Авва Макарій каже йому: «Що ж це таке?»

Диявол відповів: «Смирення. І тому я не сильніший від тебе»

(Давній патерик. Гл. 15 Про смиренномудрість, 38).

Невипадково першим вітанням до Своїх учнів після воскресіння Спасителя було: «*Мир вам*» (Ін. 20: 26). Саме про цей мир співали хори ангелів у Вифлеємі в день Різдва Христового: «*Слава у вишніх Богу і на землі мир, у людях благовоління*» (Лк. 2: 14). Це той мир, якого чекало людство ще зі старозавітних часів, як епохи, коли нарешті прийде Примиритель Неба і землі, Той Хто подолає розділення між Богом і людиною та принесе Новий Завіт жертвовної Любові.

Подання Христового Миру всім вірним відбувається під час звершення богослужінь через благословення священнослужителів з виголосом «*Мир усім*» (богослужбові книги, наприклад: Службник, Требник).

Проблема забезпечення і творення миру – благодатного дару на землі – існує стільки, скільки саме людство, і це виявлялося по-своєму на різних етапах розвитку людського суспільства в більшому або меншому ступені. Освітлюючи старозавітну епоху, необхідно сказати, що первісне суспільство, хоча й не мало спеціального вчення про мир, але у внутрішній істоті Священного Писання була присутня ідея миру, вкладеного в серця людські Самим Творцем.

Мир складає дійсне і всіма бажане благо, і тому старозавітний пророк засудив тих, хто прагне порушити цей мир, спираючись на силу зброї: «*Сподіваються на коней, і покладаються на колісницю, тому що їх багато, і на вершників, тому що вони сильні. Горе їм*» (Іс. 31: 10). Але мир не можна розглядати, як щось поза людиною. Якщо людина бажає миру в навколишньому середовищі, спокійної старанної роботи на користь людства, мирного життя з Богом, вона повинна перш за все мати мир в своїй душі. Тільки за цієї умови може бути повноцінний мир і між людьми¹.

Останню думку у святоотцівському її розумінні дуже добре розкриває святий Ігнатій Брянчанінов († 1867), який проводить розмежування аскетичних категорій смирення та смиренномудрості:

«Смиренномудрість це правильне розуміння людиною людства, отже, воно є правильним розумінням людиною самої себе. Пряма дія смирення, або смиренномудрості, полягає в тому, що пра-

¹ Словарь Библейского Богословия. Под ред. К. Леон-Дюфур и др. – 4-е изд. – Киев; М.: Кайрос, 2003. – С. 632-633.

вильне розуміння людини про людство і про саму себе примиряє людину з собою, з людським суспільством, з його пристрастями, недоліками, зловживаннями, з обставинами, приватними і суспільними, – примиряє з землею і небом. Добродійність – смирення – отримала своє найменування від народжуваного нею внутрішнього сердечного миру. Коли маємо на увазі один заспокоїливий, радісний, блаженний стан, що чиниться в нас добродійністю, то називаємо його смиренням. Коли ж маємо намір разом із станом вказати і на джерело стану, тоді йменуємо його смиренномудрістю»².

Першоосновою розвідки стали Біблія, Давній патерик, святоотцівські творіння, серед яких святителі Василій Великий, Григорій Нісський, Ігнатій (Брянчанинов), Авва Дорофей, преподобні Ісаак Сирін та Петро Дамаскін (аскетична писемність, багата спостереженнями та практичними вказівками щодо духовного подвигу). З-поміж тих богословів-дослідників, хто торкався богословського обґрунтування миру та смиренномудрості, зверталися до здобутків минулого і сучасності в особі Заріна С., прот. Ліверія Воронова, прот. Олександра Меня, ієрея Вадима Коржевського, Белорусова С., Десницького А.

Метою і завданням статті визначається проведення співставлення богословських понять миру (як сумирності, умиротвореності) та смиренномудрості для виявлення їх взаємозв'язків у духовному житті як окремо взятої особистості, так і суспільства.

Слово «мир» можна розглядати як одну з одиниць мови, що несе в собі глибину спілкування між людьми. Так, це слово в різних мовних культурах розкриває відмінні аспекти життєдіяльності людини, обумовлені ментальними особливостями їхніх носіїв та їхнє ставлення до навколишнього світу, наприклад: у давньоєврейській мові «шалом» означає і виражає Божественну милість або милосердя; у давньогрецькій «іріні» вказує на стан єдності як в суспільстві, так і в духовному

² *Игнатий (Брянчанинов), свт. Поучение в неделю о слепорожденном. О сомнени и смиренномудрии // Полное собрание сочинений. Т. IV. Аскетическая проповедь. – М.: Паломник, 2002. – С. 165.*

житті людини; у латинській мові «пакс» означає стан політичної єдності уособленням якої був культурний світ римського суспільства³.

У контексті Священного Писання слово «мир» має два основні значення: мир, як всесвіт (космос), і мир, як тиша, спокій, мир духу в самій людині і мирна дружність у відносинах між людьми й народами. Останнє значення миру означає подолання чогось негативного, як тимчасове припинення боротьби і військових дій. Мир відповідно до волі Божої, це всестороннє життя: мир між людьми, мир у сім'ї, у щоденному житті, у суспільстві, мир між народами, країнами. Це стан, у якому людська природа зберігає свою непорушність, тобто одночасно живе в мирі із собою та з Богом⁴.

Як би це парадоксально не звучало, але ці значення взаємопов'язані, і, більше того, взаємо впливають одне на одне. Прот. Ліверій Воронов висловлює цікаву думку із цього приводу:

«Потрібно відрізнити одне від одного два поняття про мир, не протиставляючи їх одне одному. Ці поняття взаємозв'язані, сприяють одне одному і збагачують одне одного. Це – мир внутрішній, духовний, і мир як Богвстановлений порядок життя на землі. Мир духовний – це мир з Богом, з ближнім, зі своєю совістю. Внутрішній мир – результат боротьби з егоїзмом, з гріховністю. Можливість володіння таким миром показали благочестиві і святі люди. Вони поширювали навколо себе мир, сприяючи спасінню інших»⁵.

Мир – це врівноваженість духу, який знаходить спокій в Бозі – джерелі істини й добра. Це нормальний (природний в перспективі, накреслений Творцем) порядок світового життя, коли людство послідовно, вільно у сприятливій атмосфері здійснює свої вищі цілі історії. Він є необхідною умовою життя людства, він – та необхідність, за якої людина найбільш ефективно користується всіма дарами життя, він є чи

³ Мень А., прот. Библиологический словарь. В 3 т. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 2.: К – П. – С. 285.

⁴ Десницкий А. С. Писание – Предание – современность. – К.: Центр православной книги, 2007. – С. 61-62.

⁵ **Цит. по:** Аверинцев С. Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья // Античность и византия. Фрейберг Л. А., Шталь И. В., Попов Т. В. и др.; АН СССР. Институт мировой литературы им. А. М. Горького; отв. ред. Л. А. Фрейберг. – М.: Наука, 1975. – С. 268-269.

не найціннішим даром у житті людини: *«Краще шматок сухого хліба, і з ним мир, ніж дім, повний заколотої худоби, з розбратом»* (Притч. 17: 1).

«Шлях до миру на землі є благодатним даром Божим: що перегороджує шлях до братовбивства, скеровує (спрямовує) людство на шлях взаєморозуміння, відносин братерства, справжньої рівності, дійсної свободи і справедливості», – пише прот. Ліверій Воронов⁶.

Мир як Божественне установлення є одним із основоположних фундаментальних принципів світопорядку (світобудови), одночасно є високим даром Духа Святого. Основу свого існування, мир як і любов, мають у Бозі. *«Бог не є Богом безладу, а миру»* (1 Кор. 14: 33), – говорить апостол Павло. Посилаючи учнів своїх на проповідь, Спаситель учив їх: *«... а входячи в дім, привітайте його, кажучи: мир дому цьому»* (Мф. 10: 12). Тому вітання це приємне для людини, оскільки Бог є Богом миру (Рим. 15: 33). Особливий інтерес ідея миру представляє для старозавітної людини, у книзі Іова: *«Влада і страх у Нього; Він творить мир на висотах Своїх!»* (Іов. 25: 2).

«Мир як боговстановлений порядок на землі, – пише прот. Ліверій Воронов, – досягається дотриманням принципів свободи, справедливості, братерства і взаємодопомоги. Він створює умови для всестороннього розвитку особи, у тому числі і для досягнення внутрішнього миру. Досягнення такого миру означає боротьбу за життя людини, як за безцінний і неповторний дар Божий, за справедливість і свободу, за створення умов, коли кожна людина дійсно є господарем землі»⁷.

Але особливо живо і глибоко розкриває вчення про мир Сам Христос, установлюючи новозавітну заповідь для людства:

«Ісус сказав йому: полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією думкою твоєю. Це є перша і най-

⁶ Воронов Ліверій, прот. Всеобщий мир и задачи Церкви (из доклада на собеседовании с делегацией Национального Совета Церквей Христа в США 31 августа 1962 года) // ЖМП. – 1963. – № 3. – С. 25.

⁷ Воронов Ліверій, прот. Боговоплощение как основание христианского учения о мире (доклад на заседании Богословской комиссии Христианской Мирной Конференции, Ленинград, 8 апреля 1965 года) // ЖМП. – 1965. – № 7. – С. 33-34.

більша заповідь. Друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе. На цих двох заповідях утверджується весь Закон і Пророки» (Мф. 22: 37-40; Лк. 10: 27; Мк. 12: 30-31).

Поступово й неухильно Господь влаштує мир на землі, але при цьому необхідне обов'язкове сприяння та участь людини. Саме до цього й закликає пророк Ісая як своїх сучасників, так і нас: *«Спрагли! Йдіть усі до вод; навіть і ви, у яких немає срібла, ідіть, купуйте і живайте; ідіть, купуйте без срібла і без плати вино і молоко» (Іс. 55: 1); «Укріпіть ослаблені руки й утвердіть коліна тремтячі; скажіть боязким душею: будьте тверді, не бійтеся; ось Бог ваш, прийде помста, воздаяння Боже; Він прийде і спасе вас» (Іс. 35: 3-4).*

Святий Григорій Нісський говорить, що

«з того, чим люди можуть володіти в житті, понад усе є мир. Хай буде все, що цінується в житті, але яка користь у тих благах, коли війна перешкоджає насолоджуватися ними. І хто відвертає інших від цього ганебного пороку, той надає найбільше благодіяння і справедливо може назватися блаженним і високоповажним; той творить справу сили Божої, знищуючи в природі людській зло і замість того вводячи спілкування благ»⁸.

Зберігаючи мир, миротворець тим самим перебуває в мирі і з Богом. Він здійснює ту справу, яку зробив на землі Син Божий, такий, що примирив людину з Богом, самою собою і ближніми. Бути миротворцем – це означає, утілити в собі Сина Божого, увесь Його дух і характер діяльності серед людей; це означає самому стати сином Божим за благодаттю, яка сприяє в прагненні до досконалості. Таким чином, таке служіння для людства миру здійснюється в повній свідомій відповідальності перед Богом і перед історією. А про тих, хто прагне до поневолення інших народів і розпалювання братовбивчих воєн, за словами Ісуса, сина Сираха: *«Володарювання переходить від народу до народу через несправедливість, образи й користолюбство» (Сир. 10: 8)⁹.*

⁸ Григорій Нісський, свт. Життя Мойсея. Пер. з давньогрецьк. Д. Коваль. – Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу: вид. від. «Свічадо», 2001. – С. 40-42.

⁹ Мень А., прот. Библиологический словарь. В 3 т. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 1.: А – И. – С. 443.

У Євангелії від Луки слідом за тим, як Господь говорить про смиренність: *«хто найменший між вами, той є великий»*, ми читаємо слова *«хто не проти вас, той за вас»* (Лк. 9: 48-50). На жаль, часто дух поділу переважає і в наших душах і в наших взаєминах з людьми (одним з можливих перекладів слова *«диявол»* – це *«той, хто розділяє»*). І цей дух терзає наше суспільство, зранене економічно, емоційно, духовно. Якщо ми хочемо внести свою лепту в його лікування, нам належить усвідомити, що зустріч з Господом відбувається в тиші. Бог не в бурі, а у *«віянні тихої прохолоди»*. Святий Дух там, де поважне й приязне ставлення один до одного. Саме в дієвому і нелицемірному вираженні любові до Бога в людях і до людей в Бозі полягає суть і нашої гідності, і нашого християнського смирення¹⁰.

Взагалі, як постійне нагадування перед очима кожного християнина повинні стояти притчі-повчання, аксіоми духовного життя, серед яких:

«Бог гордим противиться, а смиренным дає благодать»
(Притч 3: 34; Як. 4: 6; 1 Пет. 5: 5); *«Всякий, хто підноситься, буде принижений, а хто принижує себе, піднесеться»* (Лк. 14: 11).
«Ви знаєте, – сказав Божественний Учитель до своїх нерозумних учеників, – що ті, яких називають князями народів, панують над ними, і вельможі їхні володіють ними. Але між вами нехай не буде так: хто хоче бути більшим між вами, нехай буде вам слугою. І хто хоче бути першим між вами, нехай буде всім рабом» (Мк. 10: 42-44).

Син Божий закликає нас учитися смиренню від Нього Самого: *«Прийдіть ... і навчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем»* (Мф. 11: 28-29). Оскільки смиренність є властивістю Христа, то разом зі смиренням Він Сам вселяється в душу християнина, або, перефразовуючи, смиренність лише тоді запанує в душі, коли в ній відобразиться Христос (Гал. 4: 19).

За словами преп. Ісаака Сиріна,

«смиренномудрість є вбранням Божества. У нього вбралося втілене Слово і через нього розмовляло з нами в нашому тілі. І вся-

¹⁰ Белорусов С. А. Смирение и достоинство в духовной жизни личности // Альфа и Омега. – 1997, № 1(12). – С. 296-309.

кий, одягнений у неї, істинно уподібнився Сходу з висоти Своєї, що сховав чесноту величі Своєї і славу Свою прикрив смиренномудрістю, щоб творіння не було попалене баченням цього. Бо творіння не могло б дивитися на Нього, якби не сприйняв Він частини від нього (людську природу), і таким чином став розмовляти з ним; не можна було почути слів з вуст Його лицем до лица»¹¹.

«У Господі все навчає смиренномудрості. Будучи немовлям, перш за все Він – у вертепі, і не на ложі, а в яслах; у будинку теслі й бідної Матері кориться Матері і зарученому з Нею; вчиться, вислуховує те, чого не потребував, разом запитує і в питаннях дивує мудрістю; підкорюється Іоану і Владика приймає хрещення від раба; не противиться нікому з тих, що повстають на Нього, і не пускає в хід тієї невимовної влади, яку мав, але поступається їм, немов би сильнішим, і тимчасовій владі віддає належну їй твердість; стоїть перед первосвящениками у вигляді підсудного, приводиться до правителя, сприймає на Себе осуд; коли міг викрити наклепників, у мовчанні терпить наклепи; буває обпльований від рабів і наймерзенніших слуг, віддається смерті і смерті в людей найбільш ганебної. Так пройшов Він усе людське життя – від народження до кінця, і після такої смиренномудрості являє нарешті славу, прославляючи з Собою тих, які з Ним знеславлені. І це, по-перше, блаженні апостоли, які в злиднях і наготі обтікають всесвіт, не в мудрості слова, ні з безліччю супроводжуючих, а одні, скитальці, самотні проходять сушу й море, биті, каменовані, гнані, нарешті, умертвлювані. Ось батьківські Божественні для нас уроки! Навчимося наслідувати їх, щоб зі смиренномудрості засяяла для нас вічна слава, – цей досконалий та істинний дар Христовий», – закликає свт. Василій Великий¹².

Один із старців сказав: «Перш за все, нам потрібна смиренномудрість, щоб бути готовим на кожне слово, яке чуємо, сказати "пробач",

¹¹ Исаак Сирин, преп. О том, какою чєсть имєет смиренномудрие и как высокая степень его // Его же. Слова подвижнические. – М., 1993. – С. 232.

¹² Василий Великий, свт. О Смиренномудрии // Его же. Творения. Т. 2. – СПб., 1911. – С. 241-242.

бо смиренномудрість ламає всі стріли ворога і супротивника»¹³. Чому ж саме старець сказав, що, перш за все, потрібна смиренномудрість? Чому не сказав, що стриманість? Адже апостол Павло говорить, що всі подвижники утримуються від усього (1 Кор. 9: 25). Або чому не сказав, що перше – це страх Божий? Від нього ж початок премудрості (Притч 1: 7). Або милостиня й віра, бо сказано: «Краще творити милостиню, ніж збирати золото, бо милостиня від смерті спасає і може очищати всякий гріх» (Тов. 2: 8-9) і «без віри догодити Богові неможливо» (Євр. 11: 6)? Отже, якщо без віри неможливо догодити Богові, якщо милостинею і вірою очищаються гріхи, якщо страхом Господнім ухиляється кожен від зла, якщо початок премудрості – страх Господній і якщо подвижник повинен утримуватися від усього, то як же старець каже, що, перш за все, потрібна нам смиренномудрість? Старець хоче показати, що ні сам страх Божий, ні милостиня, ні віра, ні стриманість, ні будь-яка інша чеснота не може бути досконалою без смиренномудрості. Тобто всі вищеназвані чесноти без смирення нічого не значать і тому, перш за все, потрібна людині смиренномудрість¹⁴.

І дійсно з власного досвіду змушені визнати, що ми завжди переважно вимагаємо виконання заповідей від інших стосовно нас: «Він повинен мене любити», «Він повинен був зробити так, а він не зробив». А від себе ми зазвичай не вимагаємо виконання заповідей стосовно інших. А виявляється, що потрібно робити все навпаки, самому йти назустріч першому, а не чекати цього від інших. Не виправдовуватися ніколи, навіть якщо не винен. А якщо винен, тим більше не виправдовуватися.

... Як каже св. Ісаак Сирін, цей подвиг набагато глибший і прихований: «Хто істинно смиренномудрий, той, будучи ображеним, не обурюється, не говорить нічого на свій захист про те, чому він ображений, але приймає наклеп як істину, не намагається запевняти людей, що його обмовлено, і просить вибачення. Одні добровільно накликали на себе назву блудників, не будучи такими. Інші терпіли найменування перелюбників, будучи дале-

¹³ Авва Дорофей. Повчання про смиренномудрість http://www.truechristianity.info/ua/books/lessons_and_messages_04.php

¹⁴ Коржевский Вадим, черей. Пути спасения христианина: беседы. – Тюмень: Русская неделя, 2010. // <http://www.xpa-spb.ru/libr/Korzhevskij/puti-03.html>

кими від цього. Ще інші, щоб не прославляли їх за чудові правила життя, яких дотримувалися вони в таємниці, представлялися в образі юродивих, будучи розчиненими божественною сіллю і непохитними у своїй тиші, так що на висоті досконалості своєї святих ангелів мали провісниками своїх чеснот»¹⁵.

Із спостережень за сприйняттям людьми тих, хто втілює цей високий ідеал, довідуємося:

«Смиреномудрого ніколи людина не переслідує ненавистю, не рани́ть словом і не зневажає його. Оскільки любить його Владика його, то всіма улюблений він. І він усіх любить, і його всі люблять. Усі бажають його, і на всякому місці, куди він наближається, дивляться на нього, як на ангела світла, і віддають йому честь. Якщо й почнуть мову мудрий або наставник, то вони замовкнуть, бо місцем говорити поступаються смиреномудрому. Очі всіх спрямовані на його вуста, в очікуванні, яке слово вийде з них. І кожна людина очікує слів його, як слів Божих. Його коротке слово є тим же, що слова мудреців, у яких вони викладають свої думки. Слова його солодкі для слуху мудрих більше, ніж соти й мед для гортані. Усі сприймають його, як Бога, хоча він і ненавчений у слові своєм, принижений і непоказний на вигляд свій»¹⁶.

«Смирення, – каже св. Ісаак, – це якась таємнича сила, яку сприймають досконалі святі»¹⁷. Це сила добра, яка сильніша від зла і завдяки якій тільки й можна перемогти зло. Хоча в це ми мало віримо або зовсім не віримо, судячи зі справ. Вважаємо, керуючись поширеною думкою, що смирення – це слабкість, безхарактерність. «Будеш смиренним, сядуть на шию», – ось звичайне наше заперечення. Але це заперечення має тільки видимість правди, що народжується від перебільшеного враження видимої переваги заходів негативного характеру. Так само, як сильне враження справляють руйнівні сили природи. Землетруси, виверження вулканів, бурі, тайфуни вражають нашу

¹⁵ Коржевский Вадим, ієрей. Пути спасения христианина: беседы. – Тюмень: Русская неделя, 2010. // <http://www.xpa-spb.ru/libr/Korzhevskij/puti-03.html>

¹⁶ Исаак Сирин, преп. О том, какую честь имеет смиреномудрие и как высока степень его // Его же. Слова подвижнические. – М., 1993. – С. 234.

¹⁷ Исаак Сирин, преп. Подвижнические слова. – М., 1993. – С. 235.

уяву ефектністю дій неймовірної сили й могутності, але результати їх руйнівних дій виявляються, як правило, не настільки великими, як нам здавалося. Набагато сильніше й непереборніше діють інші, тихі й непомітні сили тієї ж природи, такі, як сила тяжіння, сила сонячного тепла, сила органічного росту і т.п. У зіткненнях з руйнівними силами перемога завжди залишається за ними. Вулкан, вивергаючись, може викидати каміння й попіл на велику висоту, але зрештою все це падає вниз, подолане силою тяжіння землі. Чи довго може зимова холоднеча протистояти променям теплого сонця, які м'яко проникають у все і всі? Смерть, намагаючись зруйнувати життя, домагається лише того, що життя приймає інші форми. Те ж саме і у світі духовному. Хоч сили зла більш бурхливі й ефектні у своїх проявах, але вони не можуть перемогти тихого і непомітного смирення¹⁸.

Латиною поняття смирення звучить «*humilitas*». Тут легко простежується етимологічна спорідненість зі словом «*гумус*» – чорнозем із домішкою перегною. Це родючий ґрунт, що, на відміну від висохлої кам'янистої або, навпаки, зарослої терням болотистої землі, здатен прийняти і проростити насіння та принести «плід стократно» (Лк. 8: 8). Пряма аналогія лежить на поверхні: як земля приймає в себе зі «смиренням» усе, що туди вкладає як найцінніший скарб для збереження і примноження, так і найбрудніше для захоронення і перероблення на добре. Так, в смиренному серці на перегної переможених подвигом пристрастей може з гірчичного зерна, вирости, зрошене Благодаттю велике дерево, і птиці небесні сховаються в його віттях (Лк.13: 19)¹⁹.

Саме тому, можливо, вказуючи на ознаки смиренномудрості преп. Петро Дамаскін писав:

«Ознаки смиренномудрості такі: коли той, хто має всяку чесноту, тілесну та душевну, вважає себе тим більше боржником перед Богом, чим більше отримав, за благодаттю, – будучи негідним того. І якщо трапиться з ним якась спокуса від демонів або

¹⁸ Коржевский Вадим, иерей. О смиреннии. Проповедь за Литургией, в день памяти св. Иоанна Богослова и преп. Арсения Великого (21 мая) // <http://www.xpa-spb.ru/libr/Korzhevskij/o-smireanii.html>

¹⁹ Белорусов С. А. Смирение и достоинство в духовной жизни личности // Альфа и Омега. – 1997, № 1(12) – С. 296-309 <http://www.xpa-spb.ru/libr/Belorusov/smirenije.html>

від людей, вважає себе гідним таких і інших більших, щоб хоча трохи звільнитися від боргу та отримати полегшення від мук, які чекають його на суді. Якщо ж не терпить спокус, то перебуває в скорботі і подвизається, шукаючи, у чому б примусити себе, і коли знайде це, знову приймає, як дар від Бога, і упокорюється; не знаходячи ж, що міг би віддати Благодійнику, завжди працює і все більше вважає себе боржником»²⁰.

Самодокір розвиває, зміцнює смиренність, бо хто докоряє собі, той усе, що відбувається з ним доброго, буде вважати справою Божого Промислу, а зле – покаранням за гріхи наші. Самодокір веде до взаємного миру. Якби всі докоряли собі, то оселився б мир, усі б мирствували один з одним і, навпаки, – докоряючи один одному, посіваємо ворожнечу й неприязнь.

За словами о. Олександра Єльчанінова:

«Чим більше людина буде, забуваючи про себе і своє, віддавати своє серце Богові, справі й людям, тим легше буде їй ставати, поки вона не досягне миру, тиші й радості – долі простих і смиренних душ»²¹.

Ряд зовнішніх ознак досконалого смирення вказує єпископ Веніамін (Мілов):

«На обличчі смиренного відблиск радості, незлобності та краси. Він привітний і ласкавий до всіх, неповторно простий і готовий надавати всякі послуги й повагу тим, хто оточує його. Лагідність смиренного часто подібна до дитячої ніжної наївності...»²².

Не випадково Господь як приклад незлобивості наводив дітей, «бо таких є Царство Небесне» (Мф. 19: 14).

Водночас слід зауважити, що смирення не є станом пасивним, який ослаблює і принижує самосвідомість людини і паралізує її самодіяльність. Навпаки, воно нерозривно пов'язане із всецілим напруженням

²⁰ *Петр Дамаскин, преп.* Творения. – М.: Скит, 1993 (репр. переизд.: Киев, 1905). – С. 121-122.

²¹ *Цит. по:* Кто нас корит, тот нам дарит. Пути к очищению души. – М.: Техинвест-3; Благословение, 2013. – С. 89.

²² *Цит. по:* Кто нас корит, тот нам дарит. Пути к очищению души. – М.: Техинвест-3; Благословение, 2013. – С. 49.

усіх сил людини з метою поступового, нескінченного наближення до ідеалу безумовної релігійно-моральної досконалості. Усвідомлюючи своє життя і служіння нікчемним, оскільки вони відносяться особисто до неї – людини обмеженої і слабкої, – християнин, разом з тим і не дивлячись на це, визнає за ними вищий смисл і глибоке значення, оскільки це є життям і служінням Христу, Який «полюбив» людину і «віддав себе» за неї. З цього погляду і з зазначеної точки зору кожна дія і стан християнина, кожен момент його життя набуває важливого значення, як звершувані силою Христа, для Христа, на славу Бога (пор. Рим. 14: 6-9; 1 Кор. 10: 31; Кол. 3: 17, 23-24; 1 Пет. 4: 11). Досконалий зразок і характерний тип такого істинно-християнського смирення представляє у своїй особі св. ап. Павло²³. Він називає себе «найменшим з апостолів», «недостойним зватися апостолом». Проте говорить про себе: «Благодаттю Божою я є те, що є» і: «благодать Його в мені не була марною, та й потрудився я більше за них усіх (тобто інших апостолів): тільки не я, а благодать Божа, яка зі Мною» (1 Кор. 15: 9-10). – «Я можу похвалитися в Христі Ісусі в тому, що стосується Бога, бо не смію сказати що-небудь таке, чого не створив Христос через мене в підкоренні язичників вірі, словом і ділом...» (Рим. 15: 17-18).

Як наслідок розвитку в християнинові смирення і любові, у ньому зароджується і душевний мир, те що в Священному Писанні називається Царством Божим – не їжа і питво, а праведність, і мир, і радість у Святому Духові (Рим. 14: 17).

«Коли мир Христовий прийде в душу, тоді вона рада сидіти, як Іов, на гноїщі, а інших бачити в славі... Від любові душі вона будь-якій людині хоче більше добра, ніж собі, і радіє, коли бачить, що іншим краще, і сумує, коли бачить, що вони мучаться», – говорив старець Силуан²⁴.

Тож мир, сумирність як особливий стан душі, який осягається шляхом плекання в собі смиренномудрості – це великий скарб християн-

²³ Зарин С. Аскетизм по православно-християнському учению. Том первый: Основоположительный. Этико-богословское исследование. Книга вторая: (опыт систематического раскрытия вопроса). – С.-Петербург: Типография В. Ф. Киришбаума, 1907. – С. 473-474.

²⁴ Цит. по: Кто нас корит, тот нам дарит. Пути к очищению души. – М.: Техинвест-3; Благословение, 2013. – С. 90.

ського серця; це сталевая броня проти всіх негараздів, нещасть і лих світу, які безсилі розбити її і проникнути в серце християнина. І стоується він не лише окремо взятих особистостей, їхнього внутрішнього життя, а також і стосунків як на сімейному так і суспільному рівні і навіть більше – взаємин між народами, країнами, особливо якщо застосувати до гострих політичних конфліктів і навіть збройних протистоянь.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. *Авва Дорофей*. Повчання про смиренномудрість. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.truechristianity.info/ua/books/lessons_and_messages_04.php
3. *Василий Великий, св.* О смиренномудрии // Его же. Творения. Т. 2. – СПб., 1911, с. 237-243 (Беседы. Беседа 20).
4. *Григорій Нісський, свт.* Життя Мойсея. Пер. з давньогрецьк. Д. Коваль. – Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу: вид. від. «Свічадо», 2001. – 113 с.
5. Древний патерик. Глава 15. О смиренномудрии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Zhitija_svjatykh/drevnij-paterik/15
6. *Игнатий (Брянчанинов), свт.* Поучение в неделю о слепорожденном. О самонении и смиренномудрии // Полное собрание сочинений. Т. IV. Аскетическая проповедь. – М.: Паломник, 2002. – С. 164-168.
7. *Исаак Сирин, преп.* О том, какую честь имеет смиренномудрие и как высока степень его // Его же. Слова подвижнические. – М., 1993 (репр. переизд.: Сергиев Посад, 1911). – С. 232-238 (Слово 53).
8. *Петр Дамаскин, преп.* О смиренномудрии // Творения. – М.: Скит, 1993 (репр. переизд.: Киев, 1905). – С. 121-122.
9. *Аверинцев С.* Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья // Античность и византия. *Фрейберг Л. А., Шталь И. В., Попов Т. В. и др.*; АН СССР. Институт мировой литературы им. А. М. Горького; отв. ред. Л. А. Фрейберг. – М.: Наука, 1975. – с. 266-285.
10. *Белорусов С. А.* Смирение и достоинство в духовной жизни личности // Альфа и Омега. – 1997, № 1(12). – С. 296-309. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.xpa-spb.ru/libr/Belorusov/smirenie.html>
11. *Воронов Ливерий, прот.* Боговоплощение как основание христианского учения о мире (доклад на заседании Богословской комиссии Христианской Мирной Конференции, Ленинград, 8 апреля 1965 года) // ЖМП. – 1965. – № 7. – С. 29-34.

12. Воронов Ливерий, прот. Всеобщий мир и задачи Церкви (из доклада на собеседовании с делегацией Национального Совета Церквей Христа в США 31 августа 1962 года) // ЖМП. – 1963. – № 3. – С. 19-28.
13. Десницкий А. С. Писание – Предание – современность. – К.: Центр православной книги, 2007. – 416 с.
14. Зарин С. Аскетизм по православно-христианскому учению. Том первый: Основоположительный. Этико-богословское исследование. Книга вторая: опыт систематического раскрытия вопроса. – С.-Петербург: Типография В. Ф. Киршбаума, 1907. – XI, XV, 693 с.
15. Коржевский Вадим, иерей. О смирении. Проповедь за Литургией, в день памяти св. Иоанна Богослова и преп. Арсения Великого (21 мая). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/libr/Korzhevskij/o-smireni.html>
16. Коржевский Вадим, иерей. Пути спасения христианина: беседы. – Тюмень: Русская неделя, 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.xpa-spb.ru/libr/Korzhevskij/puti-03.html>
17. Кто нас корит, тот нам дарит. Пути к очищению души. – М.: Техинвест-3; Благословение, 2013. – 192 с.
18. Мень Александр, прот. Библиологический словарь. В 3 т. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 1.: А – И. – 608 с.
19. Словарь Библейского Богословия. Под ред. К. Леон-Дюфур и др. – 4-е изд. – Киев; М.: Кайрос, 2003. – XXIV+645+IX, 1288 стлб., IX с.